

הרב צבי שורץ

ערב יום הכיפורים - יום של אכילה ועינוי

הקדמה

יום הכיפורים חל **בעשור** לחודש השביעי, והתורה מצַוָּה להתענות ביום זה: ויקרא טז, כז: 'אך **בעשור** לחדש תענו את נפשתיכם'. ויקרא כג, כז: 'אך **בעשור** לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא... **ועניתם את נפשתיכם**'. במדבר כט, ז: '**ובעשור** לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם **ועניתם את נפשתיכם**'. אולם, בויקרא כג, לב מנסחת התורה את הציווי בשינוי מה: '**ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב**. מערב עד ערב תשבתו שבתכם'. משינוי זה לומדת הגמרא שני ציוויים נוספים, המאפיינים את יום הכיפורים: במסכת ברכות (ח ע"ב) מצאנו: 'וכי בתשעה מתענים, והלא בעשור מתענים?! אלא, כל האוכל ושותה בתשיעי, כאילו התענה תשיעי ועשירי'. וכן במסכת פסחים (סח ע"ב): מר בריה דרבנא כולה שתא הוה יתיב בתעניתא, לבר ממעלי יומא דכיפורי - דתני חייא בר רב מדפתי: ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש. וכי בתשעה מתענין, והלא בעשירי מתענין?! אלא לומר לך, כל האוכל ושותה בתשעה בו - מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי. מכאן לומדת הגמרא בברכות מצוות **אכילה בערב יום הכיפורים**, ובמסכת יומא (פא ע"ב) מצאנו: 'ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחודש', יכול יתחיל ויתענה בתשעה? ת"ל בערב. אי בערב יכול משתחשך? ת"ל בתשעה. הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום. מכאן שמוסיפין מחול על הקודש. מכאן לומדת הגמרא **תוספת עינוי ביום הכיפורים** - שהיא הוספת זמן מסוים ליום העשירי, שמאותו זמן כבר מתחילים להתענות. מדרשות אלה עולות מספר שאלות: (א) מהו המובן של 'כל האוכל - **כאילו התענה**' - כיצד אכילה נחשבת כעינוי? (ב) האם תוספת זמן ביום שלפני יום הכיפורים נחשבת כחלק מהעינוי בעשירי, או כעינוי של היום התשיעי? (ג) מן הגמרא ביומא עולה, שמי שדורש את מצוות האכילה מפסוק זה, לא יכול לדרוש את 'תוספת יום הכיפורים', אם כן כיצד פסק הרמב"ם גם את דין 'תוספת יום הכיפורים' וגם את מצוות האכילה בערב יום הכיפורים? בעיון זה נעסוק במצוות האכילה בערב יום הכיפורים וב'תוספת יום הכיפורים'. ונראה, שיש הרואים בדרשות אלה ציוויים משלימים, שאינם סותרים זה את זה.

א. טעמי האכילה בערב יום הכיפורים

א) רש"י (יומא פא ע"ב ד"ה כל האוכל ושותה) רואה בסעודה זו הכנה לצום: והכי משמע קרא 'ועיניתם בתשעה' - כלומר התקן עצמך בתשעה שתוכל להתענות בעשרה, ומדאפקיה קרא בלשון עינוי, לומר לך: הרי הוא כאילו מתענה בתשעה.

הרא"ש (יומא פ"ח סי' כב) מרחיב מעט:

הכינו עצמכם בתשעה לחדש להתחזק באכילה ובשתיה, **כדי שתוכלו להתענות למחר, להראות חיבתו של המקום ברוך הוא לישראל.** כאדם שיש לו ילד שעשועים וגזר עליו להתענות יום אחד וציווה להאכילו ולהשקותו ערב יום התענית, כדי שיוכל לסבול.

ב) רבי צדקיה בן אברהם (שיבולי הלקט סי' שז), מציע כיוון הפוך: טעם למצוות אכילה ושתיה בערב יום הכיפורים... מפני שכאשר אוכל ושותה בערב יום הכיפורים ומתענה ביום הכיפורים, **קשה לו** העינוי ביותר. לפי שני טעמים אלו, הקושרים את האכילה לצום, הפטורים מן הצום, אינם מצווים באכילה בתשיעי.

ג) הטור (או"ח סי' תרד) מביא את הטעם הראשון: 'כדי שיוכלו להתענות'. אך בהמשך משמע שמתייחס לאכילה כעין שמחת יום טוב, שכן, הוא מביא את המעשה הבא: מעשה בשוטר העיר שאמר לעבדו: 'קנה לי דגים' ולא מצא אלא דג אחד ונתן לו זהוב, והיה שם יהודי חייט והוסיף עליו עד שהעלוהו לחמשה ונשאר לחייט. בא העבד אל אדוניו, וסיפר לו כל המאורע. שלח השוטר אחר החייט ואמר לו: 'מה מלאכתך?' אמר לו: 'חייט'. אמר לו: 'ולמה קנית דג שווה ד' זהוב בה' זהובים, ולא עוד, אלא שלקחתו מיד עבדי ששלחתיו לקנותו לי?' השיב לו: 'והיאך לא אקנו אפילו בי', כדי לאוכלו **ביום כזה שציוונו הקדוש ברוך הוא לאכול ולשתות**, ושאנו בטוחים שהקב"ה יכפר לנו עוונותינו? אמר לו: 'א"כ יפה עשית! ופטרו והלך לשלום.

לפי זה, האכילה היא מצווה בפני עצמה. כך ניתן להבין גם מדברי רש"י (ראש השנה ט ע"א ד"ה כל האוכל): 'אכילת תשעה אני קורא עינוי, וכיון דאכילתו עינוי חשיבה, **כל דמפיש באכילה ושתיה - טפי עדיף**.'

ד) האדמו"ר מגור (שפת אמת, יומא פא ע"ב) הוסיף פן של שמחה לתיקון היחסים בין אדם לחברו:

על ידי אכילה ושתיה יהיה **שמה וטוב לב**, ומיושב בדעתו. כמו שכתוב: ויאכל בועז וישת וייטב לבו... לפיכך ציוותה התורה שיאכל וישתה בערב יום הכיפורים, **כדי שיתפייס עם חברו** קודם יום הכיפורים. וכמו ששינונו: 'עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו.

ה) יש שראו בשמחה מטרה בפני עצמה:

שעינוי העשירי אינו נרצה לפניו מפני שהוא בדאגה, אלא אם **שמח בתשיעי** - אז מתקבל תענית העשירי. אם כן, נמצא ששמחת התשיעי מעין צום ותשובת העשירי.¹

(ו) רבנו יונה (שערי תשובה, שער ד אותיות ח-ט) מוסיף את שמחת יום טוב על שמחת הכפרה:

הקובע סעודה בערב יום הכיפורים, כאילו נצטוו להתענות תשיעי ועשירי והתענה בהם, כי הראה שמחתו בהגיע זמן כפרתו, ותהיה לו לעדה על דאגתו לאשמותו, ויגונותיו לעוונותיו. והשנית, כי בשאר ימים טובים אנחנו קובעים **סעודה לשמחת המצווה**... ומפני שהצום ביום הכיפורים, נתחייבו לקבוע סעודה על שמחת המצווה [של יו"ט] בערב יום הכיפורים.

(ז) השל"ה (יומא, סימן קל) רואה בציווי האכילה ניגוד משלים לצום יום הכיפורים. וזאת, כדי לבנות גם את הגוף וגם את הנפש:

ועיניתם את **נפשותיכם** - רומז לב' נפשות, דהיינו גוף ונפש. ועינוי הגוף הוא התענית **ועינוי הנפש הוא האכילה**. ובתשיעי מענים את הנפש [ובונים את הגוף] דהיינו האכילה, וביום הכיפורים מענים את הגוף [ובונים את הנפש] ובזה הם שניהם מעוניין.

(ח) ה'שפת אמת' (מועדים ז, מהדורת 'אור עציץ', ערב יום כיפור תרמ, עמ' 83) מוסיף ומציע הסבר, הכולל תיקון העבר:

באכילת יום זה מתקנים אכילת כל ימות השנה... שבשעת התשובה זוכרין **בסיבה** המביאה אל החטא, ע"י זה מתקנין את גוף החטא... ולכן סומכים אכילה ושתייה לתשובת יום הצום, לתקן סיבות החטא שהוא **אכילה ושתייה**.

הרב קוק (מדבר שור, דרוש י) פיתח את דברי ה'שפת אמת':

לעניין תיקון העבר בפועל אמרו חז"ל: היכי דמי בעל תשובה?... באותו פרק באותו מקום... אם כן צריך הוא להיות עסוק... בהנהגות העולם... על פי תורת ה'... על כן אנו מקדימים לאכול ולשתות בערב יום הכיפורים, ולהיות זהירים... שלא להיכשל בשום איסור גם מתוך אכילה ושתייה. כך מתקנים אנו את התשובה שבפועל, ואחר כך נוכל להגדיל עיקר התשובה בהוספת קדושה. נמצא, שלולא זה הכוח שאנו מקבלים מאכילת ערב יום הכיפורים... לא הייתה עולה תשובת יום הכיפורים, אם כן בצדק נחשבת אכילת יום זה כאילו התענינו תשיעי ועשירי כנגד שני חלקי התשובה.

(ט) הרב אהרון הלברשטאם (מוצל מהאש, עמ' רכ) מציע:

הקרבת צריך 'ביקור ממום'... ציוונו לאכול מקודם, כדי שהחלב והדם שאנו מקריבים... על ידי התענית, יהיה דם וחלב כשר.

1. שבחי הרמ"ק, פרק יג אות סז ערב יוכ"פ, עמ' ריח.

ב. ההבדל בין טעמי האכילה

הנצי"ב כתב², שלפי הדעה שהאכילה נועדה להבטיח יכולת עמידה בצום - **מי שבטוח בעצמו** [שיוכל לעמוד בצום] **אינו חייב באכילה** ערב החג. לכאורה, קל וחומר לגבי מי שלא מתעתד כלל לצום מפאת חולי, אולם ה'כתב סופר' (או"ח סי' קיב) כתב על כך: מ"מ קשה לי לסמוך ע"ז, ולא מפני שאנו מדמים [נעשה מעשה]. ועיין רמב"ם... דנראה שהוא מ"ע דאורייתא... לכן לא ימלא לבי להקל בפרט כשקל לו לאכול ואין מצער לו.³

עיקר ההבדל הוא בגישה - בין זו הרואה ביום זה חיוב עצמאי, לבין זו הקושרת אותו - כהכנה או כניגוד ליום הכיפורים. נפקא מינה מרכזית היא **חיוב נשים**. התלבטו בזה ה'מנחת חינוך'⁴ ורבי עקיבא איגר.⁵ אם מצווה עצמאית לפנינו - הרי היא מצוות עשה שהזמן גרמא והנשים פטורות, שהרי אפילו לחייבן בתוספת יום הכיפורים נדרש ייתור מיוחד בפסוק. אולם, ממשיך ה'כתב סופר' (שם):

שבתי וראיתי **דמחויבת אישה במצווה זו מתרי טעמי**: חדא - כיון דנפקא לן מצווה זו מבתשעה לחודש בערב כל האוכל בתשיעי כאילו **מתענה** בתשיעי ועשירי - כל שיטנו בתענית דעשירי איתי' באכילת תשיעי, שהאוכל כמתענה ייחשב, והוא כעין היקשא דזכור ושמור. ועוד - ביותר י"ל זיל בתר טעמא דכתב רש"י וז"ל כל האוכל ושותה וכו' והכי משמע קרא ועיניתם בתשיעי כלומר התקן עצמך בתשיעי שתוכל להתענות בעשירי ומדאפקיה קרא בלשון עינוי לומר לך הרי הוא כאילו התענה בתשיעי עכ"ל, ועיי' מתק לשון הטור סי' תר"ד שכ' שהוא מאהבת השי"ת **שלא יזיק להם התענית**... וכיון דמשו"ה הוא בוודאי מסתבר דנשים מחויבות ג"כ וכי נשי לא בעו כוח להתענות?! אדרבא הן תשושי כח יותר מאנשים.⁶

מכל מקום דעת ה'כתב סופר' לפטור במקרה של צירוף שתי הנפקא מינות, דהיינו אישה שאינה מתעתדת לצום:

ממה נפשך: אי טעם זה אמת - הרי פטורה בכה"ג, ואי אין זהו הטעם, אלא גזה"כ הוא - פטורות מצד מ"ע שהז"ג.⁷

2. העמק שאלה, שאילתה קסז אות יב.

3. בספר יציב פתגם, ימים נוראים, סוכות שמחת תורה, עמ' ע (לקט ממשנתו של הרבי מצאנז הרב יקותיאל יהודה הלברשטאם), מובא בשם האדמו"ר שמי שאכל בערב יום הכיפורים כדי לצום ביום הכיפורים ונאנס, **עליו נאמר** 'כאילו התענה תשיעי ועשירי', אף שלא צם בעשירי, כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה.

4. מנחת חינוך, מצווה שיג.

5. שו"ת רבי עקיבא איגר, מהדורה קמא סי' טז; רש"ש, סוכה סוף דף כח ע"א.

6. כך הכריעו גם רש"ל והרב עוזיאל (מובאים בבירור הלכה, יומא פא ע"ב אות ב). ומסיים הכתב סופר: 'ומצאתי לי חבר בזה הדבר דנשים מחויבות. במנהגי מהרי"ל הלכות עיוה"כ וז"ל: 'שאלו למהר"י סג"ל על אישה שנדרה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין רק בשבתות ויו"ט מה דינה בעיוה"כ? והשיב שמוותרת לאכול כל רצונה ולשמח ליבה ביום זה דנמי מתקרי' יום טוב עכ"ל ממש. פשיטא לי למהרי"ל דמחויבת כמו איש, ולא דן ע"ז כלל רק אם עיוה"כ דין יום טוב, או בלשון בני אדם דלא מקרי עיוה"כ יום טוב, אבל לא עלה על דעתו מקום ספק אם מחויבת במצווה זו.'

7. ובודאי ש' חולנית, שכל אוכל מזיק לה' לא תאכל (שו"ת רבי עקיבא איגר, מהדורא קמא סי' טז).

ג. האוכל – כאילו התענה

ה'בית יוסף' (או"ח סי' תרד) עומד על הקשר ההופכי בין הציווי 'ועניתם' לבין האכילה בתשיעי:

מדקאמר מעלה עליו הכתוב **כאילו התענה תשיעי** ועשירי⁸ משמע שהמתענה בתשיעי הרי זה משובח. והיכי קאמר שהאוכל הוא משובח?⁹ ויש לומר דהכי קאמר: **כל המרבה באכילה ושתיה בתשיעי**, מעלה עליו **כאילו התענה**, או מעלה עליו **כאילו נצטוו להתענות** תשיעי ועשירי, והתענה בשניהם.

ה'שלחן ערוך' (או"ח סי' תרד סעי' א) פוסק: 'מצווה לאכול בערב יו"כ ולהרבות בסעודה. הגה: ואסור להתענות בו אפילו תענית חלום (מהרי"ל)'. ה'מגן אברהם' (או"ח סי' תרד ס"ק א) סבור, שעל פי המהרי"ל:

אם מתענה עד הסעודה המפסקת, ליכא איסורא, דאפילו למ"ד דהוא דאורייתא, לא דמי לשבת, דהתם כתיב 'וקראת לשבת עונג' ואסור להתענות בו כלל, משא"כ כאן - דמצווה לאכול, ואם אכל פעם אחת ביום - דין.

ייתכן שגם הלכה זו קשורה לטעמי המצווה, שאכילה אחת אינה יכולה להכין לצום. גם ה'שלחן ערוך' נקט, שיש צורך 'להרבות'. אולם מטעם שמחת יום טוב, אולי די באכילה אחת. לדעת ה'חתם סופר' (על השו"ע, שם), ההיתר להתענות תענית חלום בערב יום הכיפורים תלוי במחלוקת בטעם האכילה: לפי ההסבר, שמצוות האכילה באה מתוך שמחה, על כך שזכינו ליום סליחה וכפרה - מותר להתענות תענית חלום, שכן יש בתענית זו שמחה ותענוג לאדם על שניצל מרעתו.¹⁰ לעומת זאת, לפי ההסבר, שצריך לאכול בתשיעי כדי לאפשר את התענית בעשירי, יוצא שאסור להתענות אפילו תענית חלום, כי ביום זה יש חובת אכילה.¹¹

ד. תוספת יום הכיפורים

במסכת יומא (פא ע"ב) מובא:

תניא - ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש, יכול יתחיל ויתענה בתשעה - תלמוד לומר בערב. אי בערב - יכול משתחשך - תלמוד לומר בתשעה. הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום. **מכאן שמוסיפין מחול על הקודש...** ותנא ד'עצם - עצם', האי בתשעה לחדש מאי עביד ליה? - מיבעי ליה לכדתני חייא בר רב מדיפת. דתני חייא בר רב מדיפת: ועניתם את נפשותיכם בתשעה, וכי בתשעה

8. הצ"ח, ברכות ח ע"ב, שאל על הדרשה 'כאילו מתענה תשיעי ועשירי' שאלה אחרת: 'ויש לדקדק, הלוא בעשירי הוא מתענה באמת, ואיך שייך למימר כאילו התענה, ולא הוה ליה למימר, אלא מעלה עליו כאילו התענה תשיעי? וצריך לומר, דפירושו שאף תענית העשירי מתחשב ומתעלה יותר מאשר הוא בעצמו בערכו, כי ידוע שהמתענה שני ימים יחד, שהתענית ביום השני קשה כפלי כפלים מתענית יום פשוט, וזהו שחשיב כאילו מתענה תשיעי ועשירי'.

9. בתחילה הוא אומר, שמי שהתענה גם בתשיעי אכן שפיר עבד. אך הוא מביא תירוץ נוסף, וזו דעתו להלכה, שאסור להתענות בתשיעי.

10. לכן גם הרמ"א אינו אוסר תענית חלום בפורים ובשבועות.

11. בירור הלכה, יומא פא ע"ב.

מתעניין? והלא בעשור מתעניין! אלא לומר לך: כל האוכל ושונה בתשיעי - מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי.

לפנינו, שני לימודים מאותו פסוק - מי שלומד מן הפסוק את דין 'תוספת יום הכיפורים', אין לו מקור למצוות אכילה. 'אכן הסמ"ג, היראים, ובעל 'אורחות חיים' מביאים את הדרשה מהפסוק כמקור לדין של תוספת מן החול על הקודש, ואינם מביאים את הדרשה הזו לעניין מצוות האכילה.¹² אולם הרי"ף (יומא ב ע"ב מדפי הרי"ף)¹³ מביא את שתי הדרשות: 'בתשעה הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום, שכן מוסיפין מחול על הקודש'. ובמקום אחר¹⁴ מביא את דרשת סוגייתנו. הרדב"ז (ח"ב סי' תתלו) רואה בהלכה של התוספת מחול על הקודש - עיקר:

קי"ל כי הך דמייתי ביומא דתוספת יוה"כ מן התורה. ואילו מצווה מן התורה לאכול ולשתות ביום התשיעי לא אשכחנא מאן דאמר הכי, אלא **מדרבנן בעלמא הווה, ולאסמכתא בעלמא מייתי לה.**

רש"י (פסחים סח ע"ב ד"ה כל האוכל ושונה) מביא מקור אחר לדין התוספת, וכך מאפשר לפסוק גם תוספת וגם אכילה:

אפילו למאן דאית ליה מוסיפין מחול על הקודש - מקרא אחרינא נפקא ליה **מ'בחריש ובקציר תשבות'**. הילכך, כי אתא האי בתשעה - **להכי אתא** והכי קאמר: מה שאתם עושים בתשעה דהיינו אכילה ושתייה - אני קורא עינוי.

אך מהרמב"ם (הל' שביתת עשור פ"א ה"ו) **נראה, שפסק את שתי הדרשות מהפסוק 'ועניתם':**

צריך להוסיף מחול על הקדש בכניסתו וביציאתו שנאמר: ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב, כלומר, התחיל לצום ולהתענות מערב תשעה הסמוך לעשירי.

הרי פסק את דין 'תוספת יום הכיפורים'. מאידך, הוא פוסק (רמב"ם, הל' נדרים פ"ג ה"ט): הנודר שיצום יום ראשון או יום שלישי כל ימיו, **ופגע בו יום זה, והרי הוא יום טוב או ערב יום הכיפורים**, הרי זה חייב לצום, ואין צריך לומר ראש חודש. פגע בו חנוכה ופורים, יידחה נדרו מפני הימים האלו. הואיל **ואיסור הצום בהם מדברי סופרים, הרי הן צריכין חיזוק**, ויידחה נדרו מפני גזירת חכמים.

הניגוד לחנוכה ופורים מורה, שהרמב"ם נוקט שבערב יום הכיפורים קיים חיוב אכילה מן התורה,¹⁵ כפשוטו הסוגיה ביומא.¹⁶ ביישוב הסתירה ברמב"ם, כיצד דורשים מפסוק זה את שתי הדרשות: גם תוספת וגם מצוות אכילה - כשבגמרא (יומא פא ע"ב) כתוב מפורש, שאי אפשר לדרוש את שתי הדרשות, נאמרו תירוצים רבים: רבי יוסף קארו מניח שאין סתירה, כי **אכילה בתשיעי היא מדרבנן**, והלימוד הוא **אסמכתא**. כך הוא מסביר את דברי הרמב"ם על ראש חודש ויום הכיפורים:

12. בירור הלכה, יומא פא ע"ב ציון ד אות א.

13. וכמוהו רבים, המנויים בבירור הלכה הנ"ל, ביניהם השאלות.

14. רי"ף, ביצה ח ע"א מדפי הרי"ף.

15. הלחם משנה מציע גרסאות שונות כדי ליישב את הדרשות יחדיו.

16. מגן אברהם, או"ח סי' תרד ס"ק ט.

אינן אסורין אלא מדרבנן, אלא שכיון שיש להם **קצת סמך בתורה**, לא אתו לזלזולי בהו, ולפיכך אינם צריכים חיזוק. גם 'ערוך השולחן' (או"ח סי' תרד סעי' ח) מדגיש, שלא פסק הרמב"ם כלל שמצווה לאכול בערב יום הכיפורים, ולכן הלכה זו לא נמצאת בהלכות יום הכיפורים, ולדעתו, סובר הרמב"ם **שאפילו מצווה דרבנן אין כאן**. וכך כתב באשר לפסק הרמב"ם בהלכות נדרים לעניין הנדר שחל:

אין בה מצווה כלל לאכול, לא מדאורייתא ולא מדרבנן, ולכן ממילא דחל הנדר. והא דהוצרך להזכיר שאם פגע בערב יוכ"פ חייב לצום, משום **דמנהג העולם להרבות בסעודה בעיה"כ**, לבלי לטעות שיש בזה עכ"פ מצווה דרבנן. אך רבים רואים בדברי הרמב"ם דין דאורייתא¹⁷ ואם כן לפי שיטתם, כיצד אפשר ללמוד מאותו פסוק שתי דרשות שונות, כשמהגמרא ביומא משמע שמי שלומד מפסוק זה תוספת יום הכיפורים, לא לומד מצוות אכילה, ומי שלומד מכאן מצוות אכילה, לא לומד דין תוספת יום הכיפורים? אפשר לומר שהרמב"ם למד את דין האכילה **מדרשת הפסוק** ואת דין תוספת העינוי **מפשט הפסוק**. כמו שמצאנו בגמרא¹⁸ שבית שמאי לומדים מן הפסוק 'ובלכתך בדרך' - למיעוטי שלוחי מצוה, ומהיכן לומדים בית הלל שכל אדם קורא כדרכו? הרי המילים 'ובלכתך בדרך' נצרכות לדרשות אחרות ולא מצאנו שבית הלל חולקים על כך? עונים על כך בית הלל: **'ממילא שמע מינה** דאפילו בדרך נמי קרי', כלומר אמנם דורשים מן הפסוק דרשות, אך **מפשט הכתוב** לומדים שכל אדם קורא כדרכו. והוא הדין כאן - מהגמרא משמע שאי אפשר לדרוש **שתי דרשות** של אכילה ושל תוספת, אך אפשר לומר שדין תוספת נלמד **מפשט הכתוב** כפירושו של המלבי"ם לפסוק (ויקרא כג, י) 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב':

כי במקרא נופל לשון **ערב** על ב' עניינים: א. משש שעות ולמעלה, כשעדיין יום.¹⁹
ב. סוף היום, שהוא לילה ממש כמו בפסוק: 'ויהי ערב ויהי בוקר' - שנאמר בבריאת העולם.

לפי זה, המילים '**בתשעה לחדש בערב**', משמען הזמן **שלפני השקיעה**, שעדיין שייך ליום התשיעי, ותוספת זו מתחילה לפני הלילה של העשירי.²⁰ ומסוף הפסוק 'מערב עד **ערב**' לומדים תוספת יום הכיפורים גם במוצאי יום הכיפורים, וכאן המילה 'ערב' **משמעה לילה**. וכך למד הרמב"ם - מערב עד ערב - מלפני השקיעה ביום התשיעי, עד הלילה של מוצאי היום העשירי. להלן נראה, ע"פ דברי 'שיבולי הלקט' בשם אחיו רבי בנימין הרופא, שאפשר ללמוד רק את דין תוספת יום הכיפורים מפסוק זה, **וממילא** לומדים מכך את מצוות האכילה בתשיעי, ואין צורך לדרוש לחוד את מצוות האכילה.

17. לחם משנה על הרמב"ם בהל' נדרים, ועוד.

18. ברכות יא ע"א.

19. רש"י, דברים טז, ו.

20. תוס', ברכות ח ע"ב ד"ה כאילו, מסבירים מדוע לא נאמר שהמילה בערב שייכת ליום העשירי כמו 'בערב תאכלו מצות' כי כאן כתוב 'ועיניתם' לפני המילה 'בערב' דמשמע ועיניתם מיד ביום התשיעי. ואילו שם כתוב, 'תאכלו' אחרי המילה בערב. ואז משמע, בראשון ב"ד, בלילה (אור לט"ו) תאכלו מצות.

ה. זמן התוספת

ה'שלחן ערוך' (או"ח סי' תרח סעי' א) מביא: 'לתוספת זו אין לה שיעור, אלא קודם בין השמשות... צריך להוסיף מחול על הקודש אם מעט ואם הרבה'. גם לפי התוספות²¹ והרא"ש²² זמן התוספת הוא **משהו** לפני השקיעה (מעבר להוספת זמן מועט מצד ספיקא דאורייתא). ה'חיי אדם'²³ סובר, ששיעור ההוספה יחד עם זמן בין השמשות הוא כמחצית השעה.²⁴ על סמך לימוד התוספת משביעית, ששם התוספת היא חודש בשנה, מביאים ה'דרכי משה'²⁵ בשם מהר"מ והב"ח²⁶ שגם כל תוספת מחול על הקודש היא חלק אחד מ"ב, דהיינו - שתי שעות ביממה. חומרה זו לא נתקבלה להלכה. מפתיע בחידושו הינו הרב זאב וולף בוסקוביץ,²⁷ הקובע שיעור אחר. בתחילה הוא מגביל את השיעור בזמן קצר, בכדי אכילת כותבת, כי אם מוסיפים זמן שאין בו כדי שיעור עינוי במניעת האכילה, איזו תוספת היא זו?! ואח"כ הוא נותן שיעור אחר, שהוא חושבו ל'עיקר' והשיעור גדול מאוד: 'כדי שיתחיל העיכול אחר האכילה שיאכל קודם יו"כ (72 דקות), כדי שיהיה העינוי מתחיל קצת מבעוד יום'. ותמה עליו הרב זוין בספרו,²⁸ הן על חידושו והן על טעמו. חידושו מתמיה - שכן לא ראינו מעולם מי שמדקדק ונזהר לאכול סעודה מפסקת קודם שיעור עיכול (שהיא 'כדי שלא יהא רעב מאותה אכילה').²⁹ ואף טעמו אינו מובן: כי לא תהא התוספת חמורה מיום הכיפורים עצמו. כלום, מי שאכל סמוך לחשכה וברגע כניסת ליל יום הכיפורים עוד לא התחיל להתעכל המאכל, עבר על מצוות עינוי?! הרי שנינו מפורש בבב"ב (יומא עד ע"ב): 'מה מלאכה שב ואל תעשה - אף עינוי נפש שב ואל תעשה', ומה שנהנה ממילא מן המזון שבמעיו בקום ועשה, אין בכך כלום. ואף בתוספת, מספיק שיוסיף זמן קצר שלא יאכל בו, בקום ועשה בלבד.³⁰ אך ה'סדר משנה' כנראה הבין, שדין תוספת יום הכיפורים אינו רק הוספת זמן גרידא על עינוי היום, וממילא מקבל את כל דיני היום העשירי, אלא התוספת היא מצווה בפני עצמה, והיא מדין **עינוי של היום התשיעי**, ואין בה תועלת לכפרת היום, אלא כדי שקודם יום הכיפורים תהיה לו נפש מעונה קצת **ויהא קצת עינוי ביום התשיעי**. זאת אומרת, התוספת היא זמן כזה, שגורם לו שייכנס ליום הכיפורים רעב במקצת, וכך תתקיים מצווה זו, ולכן מובן, מדוע משתמשת התורה במילים 'ועניתם את נפשתיכם', ואינה מורה להתענות בציווי 'לא תאכלו'. לדעה זו, שהעינוי שייך ליום התשיעי, אפשר גם לצרף את 'שבולי הלקט',³¹ המביא בשם אחיו רבי בנימין הרופא הסבר לשאלה על הדרשה 'כל האוכל בתשיעי, כאילו התענה תשיעי

21. תוס', ביצה ל ע"א ד"ה דהא.

22. רא"ש, יומא פ"ח סי' ת.

23. חיי אדם, חלק ב-ג שבת ומועדים כלל ה סעי' א.

24. וכך מביא בשמו גם המשנה ברורה, סי' רסא ס"ק כב.

25. דרכי משה, או"ח סי' רסא.

26. ב"ח, שם.

27. סדר משנה (בנו של בעל מחצית השקל), ירושלים תרנ"ו, הל' שביתת עשור עמ' 69-70.

28. המועדים בהלכה, יום הכיפורים, עמ' פ.

29. שו"ע, או"ח סי' קפד.

30. המועדים בהלכה, עמ' פ.

31. שבולי הלקט, סי' שז.

ועשירי' - כיצד ייתכן שאכילה תיחשב כעינוי?! ונאמרו תירוצים רבים לשאלה - הוא מסביר שכוונת המאמר כל האוכל בתשיעי **ומפסיק מאכילתו**, כאילו התענה **כל היום התשיעי**. וזה, להוציא מליבם של צדוקים, הסוברים שחובה להתענות גם ביום התשיעי. והחידוש הוא ששעה קלה קודם הצום, העינוי הקטן הזה, נחשב כאילו צם יום שלם. והמילים 'כאילו התענה' מוסבות על המילים '**ומפסיק מאכילתו**' ולא על 'כל האוכל'. ולפיו יוצא, שדין חיוב התוספת אינו מדין הוספה על צום העשירי, **אלא מצוות עינוי של היום התשיעי**. על פי זה מחדש הרב אריאל³² שייתכן שגם הרמב"ם למד כ'שבולי הלקט' וכדי שהעינוי ביום התשיעי יהיה רק **מקצת** ולא יותר, לכן אסור להתענות במשך כל היום התשיעי. ועיקר הדרשה הוא מ'ועניתם' כמו שהביא הרמב"ם (הל' שביית עשור פ"א ה"ו): 'להתחיל לצום ולהתענות מערב תשעה הסמוך לעשירי', **וממילא** נשמע שבשאר היום אסור להתענות, כמו שפסק בהלכות נדרים. ואין צורך ללמוד אכילה בתשיעי מדרשה נפרדת. וכמו בערב פסח, שם לגבי מצוות 'תשביתו' נאמר 'אך ביום הראשון' שהיום נחלק לשניים, שחציו אסור וחציו מותר, כך גם ערב יום הכיפורים נחלק לשניים: רובו - מצוות אכילה, ומקצתו - עינוי בסוף היום. ושניהם נחשבים **כמצוות היום התשיעי**. והכל נלמד משינוי הכתוב 'ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב'.

סיכום

בערב יום הכיפורים ישנן שתי מצוות: מצוות אכילה ומצוות תוספת יום הכיפורים. על מצוות תוספת יום הכיפורים נאמר במפורש שהיא מדאורייתא,³³ אך במצוות אכילה נחלקו רבים - אם היא מדאורייתא, מדרבנן, או רק מנהג. לאלו הסוברים שלדעת הרמב"ם שתיהן מן התורה, קשה מן הגמרא ביומא (פא ע"ב) שמשם משמע שאי אפשר ללמוד את שתי הדרשות על מצוות אכילה ותוספת מאותו פסוק? הבאנו מספר יישובים לשאלה זו, וחידושו של הרב אריאל³⁴ הוא שדין תוספת נלמד מדרשת 'ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב' ומצוות אכילה נלמדת **ממילא** מאותה דרשה, כי התוספת היא רק זמן מועט, וכדי שזמן מועט זה לא יחרוג, חייבים לאכול כל היום התשיעי. לפי זה, התוספת, כמו מצוות האכילה, נחשבות **כחובות היום התשיעי דווקא**. בתוך כך, התיישבה גם התמיהה, כיצד כל האוכל בתשיעי נחשב כאילו התענה?! שהכוונה על האוכל בתשיעי **ומפסיק מעט**, והפסקה מועטת זו נחשבת כאילו התענה כל היום כולו.

32. עיניים למשפט, ברכות ח ע"ב ד"ה כל האוכל.

33. שבת קמח ע"ב; ביצה ל ע"א.

34. עיניים למשפט, ברכות ח ע"ב ד"ה כל האוכל.